

ISTORIA ECONOMIEI REGIONALE: DIAGNOZA ȘI METODOLOGIA CERCETĂRII*

Ioan Lumperdean**

Abstract. *The study aims to analyze main concepts related to regional economic history in terms of conceptual, methodological and analytical. The author explains how has been shaped and defined over time a number of concepts such as region, regionalism, regionalist, regionalization and its connected semantic groups: administrative region, economic area, industrial area, agricultural area, urban area, development region, the developed region, underdeveloped region, tourist region, ethnographic region, regional economy, regional geography etc.*

The second part of the study relates to the concept of regional economic history; the author's conclusion is that the history of the regional economy is an economic territorial reality, as well as, a component of historical and economic sciences, which reconstructs this spatial reality, natural or anthropogenic constituted.

In terms of research methodology of regional economy, the author proposes an analytical structure which in his view, should include at least the following: regional geographical and economic configuration; reconstruction of the economic potential of the region, in a period or other; identifying natural resources, human and material; estimation of demographic potential of the region; focusing research on sectorial economic history; continuity versus discontinuity regional economic; capturing regional aspects of everyday life; the connection between economic power and regional realities; relationship between rural and urban economy at regional level.

Keywords: region, regionalism, regional economy, history of regional economy, methodology of regional research.

1. *Despre conceptele și istoria conceptuală a temei.* În textele și discursurile noastre, didactice și științifice, în conferințe și luările de poziție (pe diferite teme de istoria economiei și istorie economică) am amintit, adeseori, poate chiar am abuzat de cuvintele lui Voltaire: „Dacă vreți să discutați cu mine definiți-vă termenii.”¹ Am întâlnit celebra sintagmă voltairiană, cu mulți ani în urmă, în remarcabila lucrare semnată de Paul Cornea *Originea romantismului românesc*², și, cucerit de

* Acest studiu a fost realizat în cadrul proiectului CNCS – UEFISCDI, cod proiect PN-II-ID-PCE-2011-3-0305. *Economie regională și dezvoltare comunitară în Transilvania, Banatul Montan și Bucovina în secolul 19 (1800-1914) – Regional Economy and Community Development in Transylvania, Highland Banat and Bucovina in the 19th Century (1800-1914)*, director proiect prof. univ. dr. Rudolf Gräf.

** Prof. univ. dr., Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, Facultatea de Științe Economice și Gestiunea Afacerilor; e-mail: ioanlumperdean@yahoo.com

¹ Ioan Lumperdean, *Publicistica economică românească din Transilvania (1800-1850)*, Cluj-Napoca, Edit. Tribuna, 2004, p. 189.

² Paul Cornea, *Originea romantismului românesc. Spiritul public, mișcarea ideilor și literatura între 1780-1840*, București, Edit. Minerva, 1971, p. 9.

esențialitatea și veridicitatea acesteia, am folosit-o ca argument în stabilirea identității, explicării și utilizării unor cuvinte, noțiuni, termeni, definiții și concepte³. Totodată, am avut permanent în vedere fragilitatea și ambiguitatea sentințelor definitive în și din universul semantic sau mai precis din ceea ce Michel Bréal numea *semnificația cuvintelor*⁴. În fapt, *semantica*, știința pe care cunoscutul traducător și lingvist francez o propunea la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, urmărea să cerceteze „în ce mod cuvintele o dată create și înzestrate cu o anumită semnificație determinată și-o măresc sau îi îngustează valoarea, pe scurt o modifică”⁵. Dar, tocmai această realitate semantică generează numeroase întrebări și multiplică răspunsurile și explicațiile noțional-conceptuale, cu influențe vădite asupra cercetărilor și cercetărilor din câmpul științelor socio-umane. Relația *trecut – prezent* sau *prezent – trecut* poate fi surprinsă cu destulă ușurință în abordările de istorie conceptuală⁶, iar explicația lui François Furet pe această temă își păstrează pe deplin veridicitatea: „Nu există concepte explicative ale trecutului care să nu vehiculeze partea lor de prezent și care să nu-l plaseze astfel în timp istoric. Dar invers, fără reflecție asupra prezentului, nu există concepte. Prima propoziție nu ajunge pentru a defini o bună istorie conceptuală, pentru că nu garantează alegerea unor instrumente analitice bune; dar îi stabilește condiția minimală. Ea acceptă limitele obiectivității istorice pentru a renunța și mai mult la iluzia de «a face să trăiască din nou» sau la tentația simplei povești.”⁷ Un cuvânt sau un concept poate să aibă un *traseu semantic retrospectiv* sau *prospectiv* prin care se identifică realitățile trecute, prezente și viitoare din societate⁸. De altfel, s-a dovedit că „orice eveniment istoric de mare importanță se răsfrânge nemijlocit asupra lexicului social-politic al limbii poporului respectiv. Orice politică socială nouă produce noțiuni noi, cuvinte noi.”⁹

Regiunea și convoiul său semantic: regional, regionalism, regionalist, regionalizare și grupajele semantice: regiune administrativă, regiune economică, regiune industrială, regiune agricolă, regiune urbană, regiune de dezvoltare, regiune dezvoltată, regiune subdezvoltată, regiune turistică, regiune etnografică,

³ Ioan Lumperdean, *op.cit.*, p. 189-199.

⁴ Michel Bréal, *Essai de sémantique: science des significations*, Paris, 1904.

⁵ *Ibidem*, p. 99. Cf. Adam Schaff, *Introducere în semantică*, București, Edit. Științifică, 1966.

⁶ Reinhart Koselleck, *Conceptele și istoria lor. Semantica și pragmatica limbajului social-politic cu două contribuții ale lui Ulrike Spree și Willibald Steinmetz*, traducere din limba germană de Gabriel H. Decuble și Mai Oruz, București, Edit. Art, 2009, p. 54-70, cap. *Istoria conceptelor și conceptele istoriei*.

⁷ François Furet, *Atelierul istoriei*, cuvânt înainte Șerban Papacostea, traducere Irina Cristea, București, Edit. Corint, 2002, p. 41.

⁸ Reinhart Koselleck, *op.cit.*, p. 87-88.

⁹ Klaus Bochmann, *Dezvoltarea vocabularului social-politic român între 1840-1850*, în *Actele celui de al XII-lea Congres internațional de lingvistică și filologie romanică*, I, București, 1980, p. 869. Cf. Fernand Braudel, *Jocurile schimbului*, Traducere și postfață de Adrian Riza, vol. I, București, Edit. Meridiane, 1985, p. 277.

economie regională, geografie regională etc. se încadrează și nu fac excepție de la astfel de trasee și experiențe temporale care le-au generat și impus în lexic. Dar aceste cuvinte, noțiuni, concepte sau sintagme au apărut și au făcut carieră în lexicul social-economic, politic și instituțional și datorită dezbaterilor și disputelor cu argumente *pro* și *contra*, uneori pasionale și chiar sentimentale în spațiul public, în mediile academice și științifice de pe toate meridianele. Și este firesc să fie așa, deoarece viața și existența noastră, a oamenilor, sunt aproape inevitabil și preponderent legate și se desfășoară sub incidența tripticului *local-regional-național*, cu reverberații europene și internaționale. Este limpede că *regiunea*, ca spațiu geografic și administrativ cu anumite caracteristici de relief, climă, resurse naturale și umane, cu activități economice și sociale, generează economii și politici economice regionale care marchează istoria și existența așezărilor rurale și urbane. Indubitabil, trebuie să recunoaștem că *nimic nu se poate construi fără a ține cont de aceste realități*. În același timp, realitățile locale, reprezentate și reprezentative prin așezările rurale și urbane, dar și/sau în primul rând prin subiecții lor sociali, rămân puternic ancorate în dezvoltarea regională cu implicații naționale, europene și internaționale. În acest proces, cu deschideri istorice, actuale și de perspectivă, (re)găsim vectorii unor solidarități și sociabilități care pot să configureze actualele opțiuni regionaliste și de dezvoltare/organizare rurală și urbană, dar și vectorii care le pot nega, respinge, tensiona și chiar destructura¹⁰.

În această situație se pune întrebarea firească: *ce este regiunea?* Răspunsul sau răspunsurile pot contura aria tematică legată de încercările de-a lămuri ceea ce a fost, este și va fi *economia regională*. Pentru a avea unele puncte de sprijin în universul ideatic și cognitiv al temei ne-am propus trecerea în revistă a unor definiții și opinii exprimate în dicționare și lucrări din arealul științific general sau special subiectului nostru¹¹.

Dicționarul explicativ al limbii române definește *regiunea* ca o „întindere mare de pământ mai mult sau mai puțin omogenă, dintr-o țară sau de pe glob, care prezintă caractere comune: ținut, zonă”¹² sau ca o „unitate administrativă și teritorială în România”¹³. Aproape toate dicționarele, explicative și enciclopedice,

¹⁰ Ioan Lumperdean, *Cuvânt înainte în Economia regională: ipostaze rurale și urbane*, coord.: Marin Balog, Rudolf Gräf, Ioan Lumperdean, Cluj-Napoca, Edit. Presa Universitară Clujeană, 2011, p. 16.

¹¹ Din bogata bibliografie pe această temă a se vedea: Marek Koter (ed.), *Region and Regionalism*, Ople-Lodz, Edit. EDJ Edytorstwo, 1995; Mary E. Edwards, *Regional and Urban Economics and Development. Theory and Methods*, New York, Taylor & Francis Group, 2007; Radu Cristian Barna, *Economie regională*, Edit. Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 2008; Miklós Bakk, Cosmin Marin, *Construcția regională în Europa*, în *Politici regionale în România*, vol. coordonat de Miklós Bakk, József Benedek, Iași, Edit. Polirom, 2011, p. 15-44.

¹² *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, ediția a II-a, București, Univers Enciclopedic, 1996, p. 909.

¹³ *Ibidem*. Sunt explicați și termenii: *regional, regională, regionalism, regionalist, regionalistă, regionare*.

s-au calat pe aceste explicații, în timp ce *Dicționarul de sinonime* oferă variantele: „loc, teren, ținut, zonă, teritoriu, suprafață”, iar *regionalismul* este asimilat *provincialismului*¹⁴. Pentru autorii *Dicționarului de geografie umană*, regiunea este „o porțiune relativ omogenă din cuprinsul învelișului geografic, căruia îi sunt specifice caracteristici – de relief, climă, ape, resurse economice, încărcătură umană – din care rezultă un peisaj geografic propriu.”¹⁵ Un alt geograf, profesorul Mark Koter, de la Universitatea din Łódź din Polonia vine cu următoarele nuanțări: „regiunea este o arie geografică ce are proprietăți culturale, sociale, economice și politice distincte. Forțele active sunt însă locuitorii ei, care sunt diferiți de vecini și care se identifică cu acel teritoriu, pe care îl consideră patria lor, astfel sunt mândri că îi aparțin și îi promovează identitatea.”¹⁶

În *Dicționar de geopolitică* semnat de Oleg Serebrian, regiunea este „o parte a unei țări, în general (de exemplu, nord-estul României, vestul Austriei, nordul Finlandei etc.) o unitate administrativ-teritorială concretă (în cazul Rusiei, Ucrainei, Italiei și altor țări), o zonă având un specific geografic («regiune geografică»), cum ar fi Polesia în Belarus sau Landes în Franța, o zonă având anumite caracteristici cultural-istorice («regiune istorică»), cum e Franconia sau Suabia în Germania, Provence sau Normandia în Franța, Transilvania sau Oltenia în România, sau o zonă care formează un complex economic («regiune economică») cum sunt Donbasul în Ucraina, Kuzbasul în Rusia sau Ruhrul în Germania. Termenul de regiune se mai utilizează și în cazul unor părți ale continentelor (de exemplu, Europa de Nord, Africa de Est, Asia de Sud-Est, Oceania etc.), dar și în acest caz, pentru a distinge regiunea – parte a unei țări – și regiunea – parte a unui continent e mai corect să utilizăm termenul de microregiune.”¹⁷ Autorul explică, din punctul său de vedere, pe baza bibliografiei consultate¹⁸, și termenul de *regionalizare*, „utilizat cu privire la două fenomene distincte: cel al *descentralizării* unei țări prin transferul unor competențe de la centru spre regiune (împărțite fie conform unui criteriu geografic, ca în România, fie conform unui istoric, ca în Italia, fie urmând un model mixt ca în Franța) și cel al *cooperării* sau chiar *integrării* țărilor dintr-o microregiune a lumii (de exemplu, ASEAN în Sud-Est, Mercosur în America Australă etc.).”¹⁹

¹⁴ Luiza Seche, Mircea Seche, Irina Preda, *Dicționar de sinonime*, ediție revăzută și adăugată, București, Edit. Enciclopedică, 1993, p. 419.

¹⁵ George Erdeli, Mihai Ielenicz (coord.), *Dicționar de geografie umană*, București, Edit. Corint, 1999, p. 370. Lucrarea explică și grupajele semantice: *regiune administrativă*, *regiune de dezvoltare*, *regiune etnografică*, *regiune industrială*, *regiune agricolă*, *regiune dezvoltată*, *regiune subdezvoltată*, *regiune turistică*, *regiune în declin*, *regiune nodală*, *regiune omogenă*, *regiune planificată*, *regiune polarizată*, *regiune urbană*, *regiune urbană consolidată*, *regiune urbanizată*. *Ibidem*, p. 270-271.

¹⁶ Marek Koter, *The geographical-historical region: its notion, origin and factors in its development*, în Marek Koter (ed), *op.cit.*, p. 19.

¹⁷ Oleg Serebrian, *Dicționar de geopolitică*, Iași, Edit. Polirom, 2006, p. 242.

¹⁸ *Ibidem*, p. 315-328.

¹⁹ *Ibidem*, p. 241-242,

Pentru specialiștii în administrație publică *regiunea* este o „entitate teritorială în dezvoltarea civilizației/spațiului european”, „o entitate politică” și o „unitate teritorială a dezvoltării industriale și postindustriale”²⁰.

În literatura economică cuvântul *regiune*, deși este destul de des utilizat, a fost mai puțin conceptualizat din punctul de vedere al universului noțional al științelor economice, chiar dacă *economia spațiului și a locației* s-a aflat încă din secolul al XIX-lea în atenția economiștilor. Explicația rezidă în faptul că până în jurul anului 1950 „analiza lumii economice” era abordată mai puțin din perspectiva „dimensiunilor ei spațiale”²¹. Se afirma că prin utilizarea cuvântului *regiune* sunt oferite mai multe sensuri semantice, legate de „1. elementele fizice și resursele naturale; 2. populația și ecologia umană; 3. dezvoltarea economică regională; 4. studii metropolitane; 5. istoria, literatura și cultura socială la nivel regional”²². De aceea, în multe lucrări de economie în explicarea cuvântului *regiune* se pune accentul pe aspectele lingvistice și traseele semantice²³, fiind asemănător cu demersurile din câmpul științelor geografice²⁴ sau aflându-se sub influențele venite dinspre alte domenii ale cunoașterii. În spațiul literaturii marxiste predomină accentele de factură politică și ideologică. Spre exemplu în *Micul dicționar economic*, publicat după o ediție sovietică, *regiunea* este o „unitate economică teritorială de bază în URSS, creată în scopul conducerii industriei și construcțiilor după principiul teritorial. Economia regiunii economice-administrative reprezintă o parte componentă a economiei naționale a țării, care participă la diviziunea teritorială a muncii și se caracterizează prin două trăsături principale: specializarea și dezvoltarea complexă a economiei regiunii respective.”²⁵ La antipodul acestei opinii, exprimată e adevărat, și în alt context spațio-temporal, *regiunea* „poate fi definită prin interacțiunea mai multor factori: structură, comportamentul și funcționalitatea sa în cadrul unui sistem general. Regiunea reprezintă un subsistem complex, caracterizat printr-o serie de variabile specifice sau generale (de intrare, de ieșire, de stare etc.), care îi caracterizează comportamentul la un moment dat sau pe o perioadă specificată.”²⁶

²⁰ Miklós Bakk, Cosmin Marin, *op.cit.*, p. 19, 20, 28.

²¹ Mark Blauk, *Teoria economică în retrospectivă*, traducere Agatha Popescu, Ion Pârnuțoiu, București, Edit. Didactică și Pedagogică, 1992, p. 650.

²² H. S. Perloff, *Regional Studies at U.S. Universities: a Survey of Regionally Orient Research and Graduate Education Activities*, Washington D.C., 1957, apud Paolo Perulli, *L'État et les nouvelles formes d'organisation: entreprise globale, régions et réseaux*, în *L'État et le Marché*, coordonné par Bertrand Bellon, Guy Caire, Lysiane Cartelier, Jean-Pierre Faugère, Colette Voisin, Paris, Edit. Economica, 1994, p. 112.

²³ H. S. Perloff, *op.cit.*, p.113.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ G. A. Kozlov și S. P. Pervușin (edit.), *Mic dicționar economic*, București, Edit. politică, 1959, p. 304.

²⁶ Daniela Antonescu, *Dezvoltarea regională – tendințe, mecanisme, instituții*, București, Edit. Forum, 2011, p. 39.

În contextul promovării și ascensiunii ideilor, opțiunilor și politicilor regionale în documentele diferitelor instituții comunitare europene, întâlnim următoarele definiții. Pentru **Asociația Regiunilor Europene** *regiunea* „este o entitate situată imediat sub nivelul guvernului central, cu o politică de reprezentare înrădăcinată în existența unui consiliu ales, sau de către o asociație sau grup ce reprezintă autoritatea la nivel regional”. Pentru **Parlamentul European** *regiunea* este „teritoriul ce formează din punct de vedere geografic o unitate evidentă și a cărei populație se caracterizează prin anumite elemente comune”, în timp ce **Comisia Europeană** consideră că „regiunea nu reprezintă decât un instrument de promovare structurală, concentrat asupra punctului de vedere al economiei regionale și asupra nomenclaturii unității teritorial statistice NUTS”²⁷.

Din cele prezentate se pot desprinde mai multe concluzii, dar ni se par relevante următoarele: **1.** trimiterea directă, concretă la un spațiu geografic sau un teritoriu, care poate fi *intra-* sau *transfrontraliere*; **2.** existența mai multor componente care reflectă, caracterizează și identifică regiunile și extensiile (denumirile) lor politice, administrative, economice, etnice, etnografice etc.; **3.** existența unor puncte de vedere comune, dar și disjuncte în funcție disciplina/știința care și-a asumat abordarea temelor despre *regional*, *regionalism*, *regionalist*, *regionalizare*, *regionare* etc. **4.** explicația monolingvistică, dar și pluralistă, ca model și multiplicitate a termenului *regiune* și a derivatelelor/sintagmelor pe care cuvântul le-a generat și impus în vocabularul și instrumentarul euristic al științelor sociale; **5.** o anumită ambiguitate conceptuală, care impune (re)definiri și explicații permanente²⁸, datorită unei „construcții în schimbare perpetuă”²⁹.

Implicit și în conexiune cu aceste aspecte, trebuie să ținem seama și în încercarea de conceptualizare sau definire a *economiei regionale* și, implicit, a istoriei sale. Indubitabil, demersul trebuie focalizat pe *regiune* ca entitate geografică, iar abordarea din perspectivă *economică* trebuie să aibă în atenție „localizarea (amplasarea) obiectivelor economice; echilibrul spațial; creșterea economică regională; mobilitatea spațială a factorilor de producție; eficiența structurilor spațiale; substituirea spațială a factorilor; utilizarea metodelor și tehnicilor economico-matematice de analiză și decizie pentru încorporarea aspectelor spațiale în teoriile economice tradiționale; fundamentarea strategiilor și politicilor regionale, etc.”³⁰ Având în atenție aceste obiective, *economia regională* este considerată o „disciplină fundamentală în cadrul *științei regionale*”, care se caracterizează prin „adoptarea unor metode și tehnici riguroase, sistematice în

²⁷ Apud Radu Cristian Barna, *op. cit.*, p. 29.

²⁸ A. Benz, *Regionen als Machtfaktor in Europa ?*, „Verwaltungarchiv”, 84, Jg. H. 3, 1993, p. 331, apud Radu Cristian Barna, *op. cit.*, p. 37.

²⁹ Miklós Bakk, Cosmin Marin, *op. cit.*, p. 15.

³⁰ Daniela-Luminița Constantin, *Economie regională*, București, Edit. Oscar Print, 1998, p. 11.

analiza fenomenelor și proceselor în care spațiul, distanța, localizarea joacă un rol important”³¹. Economia regională mai este considerată și o „subdiviziune a științei economice, născută din preocupări privind amplasarea optimă a firmelor și dezvoltarea economică în profil teritorial. În general această ramură a științei economice se consideră ca o zonă de confluență dintre economie și geografie, fundamentele ei fiind puse de lucrările lui von Thünen și Losch. Din perspectivă macroeconomică cercetările de e.r. au avut ca obiectiv analiza situațiilor de dezechilibre regionale și găsirea celor mai potrivite modalități de ameliorare a acestora.”³² Într-o abordare sintetică economia regională este văzută „ca o economie națională «în miniatură» sau la scară redusă”³³.

2. *Istoria economiei regionale: încercări explicative.* Deși cuvintele: *istorie, economie, regiune, regional* și *regionale* au existat și au avut propriile trasee semantice în limbile moderne, sintagma *istoria economiei regionale* este încă mai puțin uzitată, frecventată și lămurită, chiar dacă în cercetările tradiționale și moderne, abordările referitoare la spații geografice, regiuni și teritorii au o vechime îndelungată. *Suprapunerile disciplinare* și abordările *multidisciplinare, pluridisciplinare transdisciplinare* și *interdisciplinare* au condus, mai mult, la adâncirea nebuloasei semantice. După opinia noastră, ne aflăm încă în fața unei *sintagme*, în și prin care cele trei cuvinte aflate în relații de coabitare și subordonare formează un grup sau o unitate semantică, cu opțiuni conceptual-noționale, generate de una sau mai multe definiții. Și este firesc să fie așa datorită fluidității, endogene și exogene, de-a lungul timpului și chiar și în zilele noastre, a *economiei regionale*, atât ca realitate teritorială și economico-socială, cât și ca abordare teoretică. După opinia noastră, este îndreptățită afirmația retorică că „din perspectivă istorică domeniul economiei regionale a suferit timp îndelungat de o anumită ambiguitate, legată în special de incertitudinea conceputului de regiune: entitate naturală, nivel administrativ intermediar sau o vastă zonă de schimburi?”³⁴. La aceasta s-au adăugat interesele, disputele și contestările academice, politice și publice referitoare la tema în discuție.

Încercarea noastră de-a oferi o explicație în legătură cu *istoria economiei regionale* pleacă de la aceste realități, dar și de la bogata și uneori stufoasa și

³¹ *Ibidem*, p. 9-10.

³² *Dicționar de economie*, coordonator Niță Dobrotă, București, Edit. Economică, 1999, p. 191. Autorul vocii, Dorel Alienei, face trimitere la lucrările lui Johann Heinrich von Thünen, *Statul izolat* (1826), și August Losch, *Economia locației* (1939), exegeți ai economiei spațiale și ai teoriei clasice a locației. Vezi Mark Blauk, *op. cit.*, p. 650-663.

³³ Jean-Louis Guigou, *Economia regională (Regional economics)*, în *Dicționar de științe economice*, sub direcția Claude Jessua, Christian Labrousse, Daniel Vitry, consultant științific Damien Gaumont, redactor științific pentru versiunea în limba română Rodica Levițchi, Chișinău, Edit. Arc, 2006, p. 764. Sintagma *economia națională «în miniatură»* trebuie privită cu o anumită circumspecție, în condițiile în care *economia regională* este și *transfrontalieră*. De altfel, chiar autorul, care îmbrățișează punctul de vedere francez referitor la *regiune* și *economia regională*, vine și cu exemple despre „obiectivul definirii unei compatibilități regionale”. *Ibidem*, p. 765.

³⁴ *Ibidem*, p. 764.

conjuncturala literatură în domeniu³⁵. Nu pot fi trecute cu vedere nici demersurile privind explicarea proceselor de *teritorializare*, cu aplicabilitate la un spațiu geografic ținută cum a fost Banatul Timișoarei³⁶, sau cele privind istoria modernizării economice regionale generate de un agent economic, cum a fost StEG-ul în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX³⁷. Din aceste perspective, considerăm că *istoria economiei regionale* este o *realitate economică teritorială trecută, dar și o componentă a științelor istorice și economice prin care se reconstituie această realitate spațială, constituită natural sau antropic*. Desigur, am mai putea adăuga, exemplifica sau particulariza *obiectul* și *obiectivul* istoriei economice regionale cu și prin preocupările specifice istoriei economice generale³⁸, în analiza fenomenelor economice trecute desfășurate, în această situație, în spațiul regional-local, cu legături, interacțiuni, influențe și reverberații naționale, europene și internaționale. Dacă economia regională este văzută „ca o economie națională «în miniatură» sau la scară redusă”, atunci *istoria economiei regionale poate fi considerată o istorie „în miniatură” la scara unui teritoriu regional-local*. Pentru o percepție și diferențiere mai concretă între realitatea economică trecută și opera de reconstituire a acesteia s-ar putea utiliza sintagmele: *istoria economiei regionale* și *istoria economică regională*. Cum pot să apară suprapuneri și neclarități, mai ales că în unele limbi moderne nu se face distincția între *istoria economiei* și *istoria economică*, rămâne la latitudinea fiecărui autor această propunere.

³⁵ Vezi în acest sens: Daniela-Luminița Constantin, *Economie regională*, București, Edit. Oscar Print, 1998; Eadem, *Elemente fundamentale de economie regională*, București, Edit. A.S.E., 2004; Eadem, *Introducere în teoria și practica dezvoltării regionale*, București, Edit. Economică, 2000; Călin Ghiolțan, *Community and regional policies*, București, Edit. Tritonic Books, 2013; Ron Martin, Michael Kiston, Peter Tyler, *Regional Competitiveness*, Abingdon, Oxon, New York, Edit. Routledge, 2011; Gabriela-Carmen Pascariu, *Studii de teoria și practica dezvoltării regionale în Europa*, Iași, Edit. Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2009; Vasile Pușcaș, Adrian Liviu Ivan, *Regiune și regionalizare în Uniunea Europeană*, Institutul Cultural Român, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2004; Marin Balog, Rudolf Gräf, Ioan Lumperdean (coord.), *Economia regională: ipostaze rurale și urbane*, Cluj-Napoca, Edit. Presa Universitară Clujeană, 2011. Vezi și trimerile bibliografice de la nota 11.

³⁶ Josef Wolf, Marionela Wolf, *Conceptul de organizare a Banatului Timișoarei: geneza și forma de guvernare în perspectivă comparată*, în vol. *Istoria ca datorie. Omagiu academicianului Ioan-Aurel Pop la împlinirea vârstei de 60 de ani*, coord. Ioan Bolovan, Ovidiu Ghita, Cluj-Napoca, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, 2015, p.451-465.

³⁷ Rudolf Gräf, Ioan Lumperdean, *StEG: generator de modernitate regională (1855-1918) în Relația rural-urban: ipostaze ale tradiției și modernizării*, coordonatori: Marin Balog, Rudolf Gräf, Ioan Lumperdean, Cluj-Napoca, Edit. Presa Universitară Clujeană, 2010, p. 215-218.

³⁸ Niță Dobrotă, *Istoria economică*, în *Dicționar de economie*, coord. Niță Dobrotă, p. 256; Mihai Irimia, *Istorie economică în Dicționar de istorie economică și istoria gândirii economice*, coord. Emilian Dobrescu, Gabriela Bodea, Maria Mureșan, Dumitru Mureșan, București, Edit. All Beck, 2005, p.94; Ioan Lumperdean, Mihaela Salanță și Rudolf Graf, *Wirtschaftsgeschichte, eine Einführung*, Cluj-Napoca, Edit. Presa Universitară Clujeană, 2006, p. 13-14; Charles Morazé, *Introduction a l'histoire économique*, Paris, 1948.

3. *Din preocupările pentru istoria economiei regionale.* Reconstituirea trecutului nu se poate realiza fără raportarea istoricilor la un *spațiu* sau *teritoriu*, indiferent de tematica abordată și timpul sau epoca în care s-au desfășurat faptele, evenimentele, fenomenele sau procesele istorice: „Ca și faptul natural, *dimensiunea spațială a faptului istoric reprezintă o caracteristică esențială* (subl.ns.).”³⁹ În același timp, *spațiul* este la fel de important și pentru economiști în vederea cunoașterii vieții și activității economice, dintr-un *teritoriu* determinat geografic: „Analizând economia din punct de vedere al spațiului, cercetarea poate viza economia lumii, a continentelor sau a unor zone geografice regionale.”⁴⁰ Din cele mai vechi timpuri, de la primele texte cu tematică economică *dimensiunea temporală* și *dimensiunea spațială* nu au lipsit din câmpul investigațiilor și reconstituirilor istorice. Desigur, *dimensiunea spațială* nu a condus și nu conduce neapărat la o direcție predilectă pentru istoria economiei locale sau regionale. Rămân totuși exemplele oferite de unii autori din antichitate și din evul mediu care au inserat sau au insistat în scrierile lor pe rolul spațiului geografic în economie. Renașterea și epoca Luminilor au reactualizat și amplificat dezbaterile pe această temă, iar marile descoperiri geografice și expansiunea capitalismului le-au impus, definitiv, în câmpul științelor istorice și economice. Apariția și afirmarea în secolele XVI-XIX a doctrinelor economice moderne: mercantilismul, fiziocratismul și liberalismul au contribuit la un interes sporit pentru economie și trecutul acesteia în dimensiunile lor locale, regionale, naționale și mondiale. Antoine de Montchrestien (care a introdus în 1615 noțiunea de „*conomie politică*”), Fr. Quesnay în Franța și Adam Smith în Anglia sunt nu numai promotorii ideii de *homo oeconomicus*, ci și ai explicării spațialității economice din timpul lor. Ideile lor au fost preluate, în secolul al XIX-lea, de Friedrich List (1789-1846), considerat părintele *de facto* al *geoconomiei*, chiar dacă marele economist în explicarea forțelor productive prin care națiunile pot prospera economic și teritorial nu folosește, în opera sa, noțiunea respectivă⁴¹. La toate acestea se adaugă progresele, deschiderile și specializările (inter)disciplinare din arealul științelor geografice, când *geografia umană* vine cu proiecte ambițioase care individualizează și diversifică familia științelor naturale și sociale în geografia istorică, geografia economică, geografia politică, geografia militară, geografia culturală etc.⁴².

A doua jumătate a secolului al XVIII-lea și întregul secol al XIX-lea au fost dominate, în planul vieții economice și sociale, de uriașe transformări, datorită

³⁹ Nicolae Edroiu, *Introducere în științele auxiliare ale istoriei*, Cluj-Napoca, Edit. Presa Universitară Clujeană, 1999, p. 13.

⁴⁰ Mihail Opreșcu, *Istoria economiei*, București, Edit. ASE, 2005, p. 8.

⁴¹ Friederich List, *Sistemul național de economie politică*, Ediție îngrijită de Ivanciu Nicolae-Văleanu, Victor Vasileoiu, Dan Răducanu, București, Edit. Academiei, 1973, *passim*.

⁴² P. Vidal de La Blanche, *Principes de géographie humaine*, Paris, Edit. Armand Colin, 1975; Jean-François Dortier, *Științele umaniste o panoramă a cunoașterii*, București, 2006, cap. *Geografia, spațiul și oamenii*, p. 345-358; Madeleine Grawitz, *Méthodes des sciences sociales*, Paris, Éditions Dalloz, 1993, p. 212-225; Vladimir Osiac, *Geografie istorică*, Universitatea din Craiova, 1993.

„revoluției industriale”⁴³. Trecerea de la munca manuală la mașinism, explozia demografică, urbanizarea, dinamizarea și mondializarea schimburilor comerciale au contribuit la creșterea interesului pentru științele economice și pentru trecutul economic. Istoria ramurilor (industrie, agricultură, silvicultură, comerț, comunicații, operațiuni bancare și bursiere etc.) și istoria subramurilor economice (industria petrolului, cărbunelui, oțelului, legumiculturii, viticulturii etc.) sunt subiectul predilect al celor implicați în cercetarea și prezentarea trecutului economic. Implicarea și afirmarea unor noi forțe și categorii sociale în viața economică (industriași, bancheri, oameni de afaceri, comercianți, muncitori, țărani și fermieri etc.) au condus la dezvoltarea cercetărilor de istorie socială, unde inevitabil întâlnim și referiri, mai ample sau mai lapidare, la trecutul economic. În același timp, în condițiile afirmării națiunilor, precum și în situația în care economiile unor state (Marea Britanie, Franța, Germania, S.U.A.) se afirmă, devin performante și competitive, se observă o lărgire a preocupărilor pentru istoria economiilor naționale. Dezvoltarea și afirmarea în viața economică a unor *localități* și *regiuni* cu un anumit specific sau cu o anumită tradiție și celebritate în producerea și desfacerea unui produs au condus la apariția și dezvoltarea *cercetărilor de istorie economică locală și regională*. Desigur, odată cu creșterea schimburilor internaționale, cu amplificarea interdependențelor dintre economiile naționale, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea întâlnim și primele cercetări sistematice de istorie a comerțului internațional și a economiei mondiale. La finele veacului al XIX-lea și la începutul celui următor, istoria economică dobândește un statut special prin acceptarea, recunoașterea și aprecierea ei ca disciplină obligatorie de învățământ în facultățile europene și americane cu profil economic. Prima catedră de istoria economiei a fost înființată, în 1892, la Harvard, pentru profesorul William Ashley⁴⁴. Alături de economie politică, statistică, contabilitate, matematică economică, sociologie etc., ea este chemată să contribuie la formarea viitorilor economiști, să deslușească numeroase taine ale trecutului, să explice mersul ideilor și faptelor economice.

Un impuls în cercetarea istoriei economice regionale a venit și din partea economiștilor preocupați de *economia spațială* și explicarea fenomenelor economice în congruență cu *relația distanță – zonă*. În istoria gândirii și analizei

⁴³ F. Couchet, G. M. Henry, *Les révolutions industrielles*, Paris, 1995; Carlo M. Cipolla, *La Rivoluzione industriale*, în *Storia delle idee politiche, economiche e sociali*, diretta da Luigi Firipo, volume quinto, *L'età della Rivoluzione industriale*, Unione Tipografico-Editrice Torinese, 1977, p. 11-26; Eric, J. Hobsbawm, *Originile revoluției industriale în Anglia*, în *Revoluția industrială. Studii*, București, Edit. Politică, 1963, p. 52-78; Ioan Lumperdean, *Realități și inovații economice generate de revoluția industrială*, „Analele Universității Oradea”, Șt. economice, tom. IX, 2000, p. 405-407; Ștefan Mășu, *Puterea economică în istoria lumii. 1. De la Marele Rift preistoric la Marele Război din 1914. Un studiu geoeconomic, geoistoric și geopolitic*, București, Edit. Rao, 2014, p. 341-373; Jean-Pierre Rioux, *La révolution industrielle 1780-1880*, Paris, 1971.

⁴⁴ Vasile, Bozga, *Trecut și actualitate. Studii, articole, personalități, comunicări*, București, Edit. AGER – Economistul, 2005, p. 245.

economice, se conturează treptat, „teoria locației activității economice” având ca părinte pe Johann Heinrich von Thünen cu lucrarea *Statul izolat* (1826)⁴⁵. Lui i s-au raliat, în secolul al XIX-lea și prima jumătate a secolului XX, autori francezi, italieni, suedezi și americani, preocupați de explicarea *organizării spațiale a sistemului economic*⁴⁶. Problemele abordate au vizat înțelegerea locației factorilor de producție, a spațialității ramurilor, a costurilor diferențiate ale forței de muncă, a realităților și polarităților sociale spațiale, a concurenței locale și regionale, în fapt, explicarea macroeconomiei urbane și regionale⁴⁷.

Inevitabil, mai mult sau mai puțin declarat, reprezentanții acestui curent au privit problematica locației și spațialității economice și dintr-o perspectivă istorico-evolutivă, evidențiind influența modificărilor istorice în configurarea, organizarea și specificitatea activităților economice teritoriale. Componenta istorică a explicațiilor și opțiunilor privind economia regională s-a consolidat în spațiul de cultură german și nord-european prin analiza unor fenomene socio-economice din perspectiva relației dintre *conomie, spațiu și politică*, după încercările din 1916 ale politologului și juristului suedez Rudolf Kjellén⁴⁸ și mai ales în urma acceptării și afirmării noțiunii și disciplinei numită *geoconomie*, odată cu apariția, în 1925, a lucrării cu acest titlu semnată de geograful și geopolitologul german Arthur Dix⁴⁹. Totodată, reconfigurarea politico-teritorială de după Primul Război Mondial, încercările de poziționare a unor teritorii desprinse din fostele imperii, unirea și apartenența lor la statele naționale, dar și politicile revanșarde interbelice au contribuit la promovarea *geopoliticii* și *geoeconomiei* și implicit a *geoistoriei*, ca o „componentă a geografiei istorice, care studia cu precădere evoluția realităților politico-geografice de-a lungul istoriei”⁵⁰. O bogată literatură politică, economică și istorico-economică cu tematică provincială și regională vede lumina tiparului sub forma unor monografii, dicționare, enciclopedii, atlase și albume.

În Franța își continuă activitatea criticul literar și filosoful Henri Berr (1872-1954), întemeietorul, în 1900, al *Centrului Internațional de Sinteză* de la Paris și a publicației „*Revue de synthèse historique*” în care se propunea o nouă direcție de cercetare a trecutului, cea a *sintezelor istorice*, menită să fructifice

⁴⁵ Mark Blauk, *op.cit.*, p. 650-663.

⁴⁶ Sintagma *organizarea spațială a sistemului economic* aparține lui August Lösch, autor al lucrării *Die räumliche Ordnung der Wirtschaft* (1939). *Ibidem*, p. 663.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 650-667.

⁴⁸ Rudolf Kjellén, influențat de opiniile lui Friederich Ratzel, considera *geopolitica* o cale spre cunoașterea statului ca organism geografic și spațial, iar din această investigație nu poate fi exclusă cunoașterea economiei. Michel Nazet, *La géopolitique pour tous*, Paris, 2010, p. 5-7. O analiză pertinentă la Ion Conea, *Geopolitica – o știință nouă*, „Sociologia Românească”, nr. 9-10, 1937, p.3-36, republicat în „Geopolitica”, vol. I, ed. Emil I. Emandi, Gh. Buzatu, Vasile S. Cucu, Iași, Edit. „Glasul Bucovinei”, 1994, p. 27-71.

⁴⁹ Oleg Serebrian, *op.cit.*, p.103; cf. Jean Carlo, Paolo, Savona, *Geoconomia – il domino delle spazio economico*, Milano, 1995; Pascal, Lorot, *Introduction à la géoéconomie*, Paris, 1999.

⁵⁰ Oleg Serebrian, *op.cit.*, p. 104.

informațiile și opiniile venite dinspre alte științe socio-umane. Rezultatul a fost găzduirea în paginile revistei lui Berr a unor ample dezbateri la care au participat specialiști din diferite domenii: istorie, filosofie, sociologie, psihologie, economie, statistică, geografie. Expansiunea economiei capitaliste la scară mondială, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, a contribuit la consolidarea viziunii *spațiale a istoriei* și, implicit, a istoriei regionale. În „Revue de synthèse historique” istorici, geografi, sociologi și economiști își exprimă pozițiile despre geneza, configurarea și poziționarea regională, în timp și spațiu ale unor teritorii din Europa sau din afara acesteia, aflate în componența imperiilor coloniale din Africa sau Asia. Abordările sunt congruente cu ideea *sintezelor istorice* și se plasează pe traseele unor cercetări mai ample pe această temă⁵¹.

Reuniunile și conferințele internaționale pe teme istorice, cu precădere *congresele internaționale ale istoricilor* abordează și tematica istoriei și geografiei regionale. În 1928 la Congresul de la Oslo, vocea cea mai autorizată era cea a lui Marc Bloch, care în raportul său se pronunța pentru investigarea trecutului prin analogii și comparații în și din spațiul societății europene⁵². Textul este un adevărat program care a generat o vie emulație nu numai în rândul istoricilor, dar și în cel al specialiștilor din alte domenii științifice. În esența discursului său, Marc Bloch propunea consolidarea deschiderilor spre universul științelor socio-umane, îndeosebi spre sociologia lui Émile Durkheim și geografia lui Vidal de la Blanche. Ideea de *sinteză istorică* o vedea printr-o mai mare deschidere spre social și economic, în și printr-un efort al analizei comparative a civilizațiilor. Pentru el comparatismul trebuia să se realizeze prin incursiuni pe *orizontală*, pentru cunoașterea *spațialității geografice*, dar și prin examinarea faptelor și fenomenelor istorice pe *verticală*, în fireasca succesiune temporală a umanității. În dezbaterile de atunci s-a pus și problema adâncirii cercetărilor de istorie economică prin înființarea unui nou periodic prin care, așa cum preciza Marc Bloch, „*să rupem în sfârșit vechea și absurda barieră care separă studiul economic al trecutului de cel al prezentului*” (subl.ns.).⁵³ S-a pus astfel piatra de temelie a unei reviste: „*Annales d'histoire économique et sociale*” care a generat o nouă mișcare istoriografică cunoscută sub denumirea de *Școala Analelor franceze*.

Reacționând împotriva istoriei evenimentiale și militând pentru o istorie globală care să cuprindă întregul tablou al civilizației umane, istoricii de la „*Annales*” erau preocupați de reconstituirea trecutului istoric prin apelul stăruitor la datele oferite de antropologie, sociologie, psihologie socială, economie politică, *geografie* și demografie. În locul unei istorii axate și orientate spre cercetarea

⁵¹ Lucien Febvre, Lionel Batalion, *La terre et l'évolution humaine. Introduction géographique à l'histoire*, Paris, 1922, p. 436-447.

⁵² Marc Bloch, *Pour une histoire comparée des sociétés européennes*, „*Revue de synthèse historique*”, 46, 1928, p. 15-50.

⁵³ Gheorghe I. Brătianu, *Un savant et un soldat: Marc Bloch (1886-1944)*, „*Revue Historique du Sud-Est Européen*”, XXIII, 1946, p. 12.

elitelor și personalităților, era propusă o istorie în care obiectul principal de studiu și analiză erau oamenii. Modul în care aceștia au trăit, cum au locuit, cum s-au hrănit, cum au făcut față intemperiilor, cum au creat bunuri materiale, cum au circulat, cum au utilizat banii, sursele de energie etc. erau subiectele preferate ale istoricilor de la „Annales”⁵⁴. Este, de fapt, o opțiune clară pentru *istoria civilizației*, în care trecutul economic și istoria ideilor economice ocupă un loc privilegiat.

În această ecuație cercetarea *spațiului* sau *teritoriului*, sub formele sale naturale, geografice, economice, sociale, culturale, se (re)găsea printr-o angajată deschidere spre *geografie* și *geografia istorică* sau *geoistoria*. Peste ani, la amurgul vieții și carierei lui Fernand Braudel, jurnalista Christine Ockrent (re)afirma unul dintre preceptele istoricilor de la „Annales: „Istoria este, înainte de toate, geografie.”⁵⁵ Afirmatia se justifica pe deplin, dacă avem în vedere că revista a apărut și și-a consolidat statutul științific într-o vreme când *geografia* era o „disciplină de vârf în Franța”, iar deschiderile și cooperările interdisciplinare au fost mai mult cu geografii decât cu economiști⁵⁶. Încă din 1922 Lucien Febvre și Lionel Batalion consfințeau această alianță prin publicarea unei lucrări de referință, de 475 de pagini, și care a avut mai multe ediții (1924, 1949, 2006)⁵⁷. La acest demers se adăugă publicarea monumentalei lucrări a lui Fernand Braudel despre *Mediterrana și lumea mediteraneană în epoca lui Filip al II-lea*. S-au afirmat astfel mai pregnant, în câmpul investigațiilor științifice, cercetările de *istorie regională*, iar prin *monografiile regionale* s-a contribuit la o anumită *descentralizare* și *regionalizare* a trecutului, care nu mai era văzut numai prin prisma deciziei venite dinspre puterea centrală de la Paris. Deși relevante, aceste inițiative considerăm că nu se încadrau în ceea ce numim, astăzi, *istoria economiei regionale*, chiar dacă faptele, fenomenele și procesele economice nu lipsesc din cuprinsul lucrărilor amintite sau din paginile „Annalelor”. Până aproape de zilele noastre, se consideră importante cercetările de geografie economică în (re)configurarea *istoria economiei regionale*: „În cazul unei istorii economice regionale, istoricul va trebui să folosească, într-o măsură mai mare decât până în prezent, rezultatele studiilor de geografie economică privind regiunea respectivă.”⁵⁸ Chiar și așa, rolul Școlii Annalelor și a celor care i-au urmat exemplul de-a oferi un nou cadru de înțelegere a *spațiului* sau *teritoriului*, fără exagerări deterministe, a fost hotărâtor. Spațiul geografic a rămas definitiv în mintea istoricilor ca o „primă realitate a unei

⁵⁴ Ioan Lumperdean, Marin Balog, *Școala Analelor franceze și istoria economiei. Unele considerații*, în *The Convergence of Diversity. In honorem Prof.dr. Nicolae Păun*, Cluj-Napoca, Edit. Presa Universitară Clujeană, 2014, p. 261-274.

⁵⁵ *Une leçon d'histoire de Fernand Braudel. Journées de Fernand Braudel 18, 19 et 20 octobre 1985*, Paris, 1986, p. 28.

⁵⁶ Georges Duby, *Orientări ale cercetărilor istorice în Franța 1950-1980*, în *Evul mediu masculin*, traducere de Constanța și Stelian Oancea, București, Edit. Meridiane, 1992, p. 254-255.

⁵⁷ Lucien Febvre, Lionel Batalion, *op.cit.*, passim.

⁵⁸ Jerzy Topolski, *Metodologia istoriei*, traducere de Aura Țapu, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1987, p. 409.

civilizații”⁵⁹, idee reluată și puternic argumentată la Châteauevallon cu prilejul „Zilelor Fernand Braudel 18,19 și 20 octombrie 1985”⁶⁰. De pe aceste poziții s-au putut afirma cercetările de *geoistorie* și s-a oferit o nouă dimensiune spațio-temporală relației „dintre om și natură” sau „dintre natură și om” ca o realitate care (re)începe în „fiecare zi”⁶¹. Totodată, modelul braudelien în radiografierea spațiului maritim și a civilizației care a generat-o a fost preluat și dezvoltat și în alte lucrări, prin punerea accentului pe Marea Mediterană, țărmurile și insulele ei, marile întinderi de uscat sau regiunile din proximitatea lor. În realitate aceste teritorii, care au contribuit la dezvoltarea comerțului mediteranean și transmediteranean, au format adevărate *hinterlanduri* pe care le-am putea asimila economiei regionale⁶². Fernand Braudel are și meritul de a implica în cercetarea istoriei economiei capitaliste și o perspectivă regională, reușind în monumentală sa lucrare despre *civilizația materială, economie și capitalism în secolele XV-XVIII* să încorporeze și să fructifice rezultatele cercetărilor de sociologie și economie care l-au condus la înțelegerea ciclurilor economice și spațialitatea piețelor. De aici au rezultat analiza economiei regionale și prin prisma *cadențelor temporale braudelienne*, precum și explicarea rolului economiei de piață ca un *spațiu dat*, cu lacunele și „imperfecțiunile sale frecvente și, nu mai puțin, (cu) dinamismul ei permanent”⁶³.

Rămâne relevantă în peisajul operei braudelienne abordarea din perspectivă istorică a spațiului economic în funcție de binomul *periferie-centru* sau *centru-periferie*. Abordări și contribuții pe această temă găsim și la economiști de marcă, precum John Friedmann, Stuart Holland și Karl Gunnar Myrdal⁶⁴ sau sociologi ca Immanuel Wallerstein. O astfel de analiză, pe care o găsim în mai multe lucrări semnate de Braudel, ne oferă o imagine interesantă despre schimbările/modificările spațial-regionale, prin mobilități și transferuri de oportunități și activități economice de-a lungul timpului: „Spațiul, sursă de explicații, pune în discuție simultan toate realitățile istoriei, orice parte primitoare de întindere: statele, societățile, culturile, economiile... Și, în funcție de alegerea unui sau altuia dintre aceste ansambluri și rolul spațiului se schimbă. Dar nu întru totul.”⁶⁵ Aserțiunea este argumentată cu fapte, desprinse din izvoarele istorice, reprezentări grafice și

⁵⁹ Fernand Braudel, *Mediterrana și lumea Mediteraneană în epoca lui Filip al II-lea*, vol. IV, Traducere de Mircea Gheorghe, București, Edit. Meridiane, 1986, p. 119.

⁶⁰ *Une leçon d'histoire de Fernand Braudel. Journées de Fernand Braudel 18,19 et 20 octobre 1985*, p. 5-85.

⁶¹ Fernand Braudel, *Les ambitions de l'histoire*, Paris, 1997, p. 102.

⁶² David Abuafia, *Marea cea mare. O istorie umană a Mediteranei*, traducere din limba engleză de Georgeta-Anca Ionescu, Marieta Cătălina Ionescu și Denisa Duran, București, Edit. Humanitas, 2014, passim.

⁶³ Fernand Braudel, *Jocurile schimbului*, traducere și postfață Adrian Riza, vol. I, București, Edit. Meridiane, 1985, p. 231.

⁶⁴ Daniela Antonescu, *op.cit.*, p. 23.

⁶⁵ Fernand Braudel, *Timpul lumii*, traducere și postfață Adrian Riza, vol. I, București, Edit. Meridiane, 1989, p. 13.

cartografice. Reiese, fără putință de tăgadă, că în *economia-univers* au existat și există din totdeauna: limite care se modifică, un centru sau un pol economic spre care se îndreptă sau se coagulează aproape toate activitățile economice, și din care radiază și influențează, „din nou” toate relele și teritoriile economice, mai apropiate sau mai îndepărtate. Pe aceste trasee se poziționează și interconectează cel puțin trei spații economice: „un centru restrâns... «inima» a tot ceea ce există mai avansat și mai diversificat... regiuni de ordinul al doilea destul de dezvoltate, pentru a încheia cu uriașe zone marginale. Și, obligatoriu, calitățile și caracteristicile societății, economiei, tehnicii, culturii, ordinei politice se schimbă după cum ne deplasăm de la o zonă la alta. Avem o explicație de bătaie lungă pe temeiul căreia Immanuel Wallerstein a construit întreaga sa lucrare *The Modern World-System*.”⁶⁶

Invocarea lui Immanuel Wallerstein și a cărții sale *The Modern World-System* nu era lipsită de sens. Fernand Braudel știa că acesta s-a situat în prelungirea și consolidarea unor inițiative interbelice și postbelice pe această temă⁶⁷. Mai mult, prin preocupările pe această temă, sociologul american a evidențiat resorturile istorice din realitățile economice regionale. Tot el a reconstituit începuturile și traseele *studiilor regionale*⁶⁸, circumscrise modificărilor teritoriale postbelice, prin dispariția imperiilor coloniale și constituirea de state pe ruinele acestora. În secolul al XIX-lea și în perioada interbelică, studierea regiunilor și a regionalității era centrată pe marile țări capitaliste dezvoltate și pe zonele coloniale aflate în componența sau sub influența lor. După Al Doilea Război Mondial, datorită afirmării Statelor Unite ca putere mondială și existenței țărilor din Lumea a Treia a avut loc o modificarea a interesului specialiștilor în științele sociale spre teritoriile din această arie geografică. În SUA se inventează, din interese geoeconomice, geopolitice și geostrategice, o nouă sintagmă: *area studies* adică „studiile regionale”, iar noile demersuri au o puternică expansiune și influență în sistemul universitar american. Este meritul lui Walter Isard, considerat „părintele” cercetărilor despre economia regională datorită lucrării sale, *Economia locației și a spațiului* (1956), de a fi declanșat în spațiul științific american dezbaterile și direcțiile de cercetare pe această temă. În 1950 el adresa o solicitare concretă către *American Economic Association* în vederea organizării unui *Comitet pentru studii economice regionale*. În anii următori au loc mai multe reuniuni ale economiștilor și geografilor, apar periodice în domeniu, se înființează catedre și institute de

⁶⁶ *Ibidem*, p.37. Vezi varianta în limba română a lucrării lui Immanuel Wallerstein, *Sistemul mondial modern*, traducere Dorel Abraham, Ilie Bădescu și Marcel Ghibernea, vol. I-IV, București, Edit. Meridiane, 1992-1993.

⁶⁷ Școala sociologică românească a lui Dimitrie Gusti s-a aflat printre inițiatorii dezbaterilor despre relația *periferie-centru*. Cf. Immanuel Wallerstein, *Pentru a înțelege lumea. O introducere în analiza sistemelor-lume* (infra: Immanuel Wallerstein, *Pentru a înțelege lumea...*), traducere și notă terminologică de Ovidiu Țichindeleanu, Cluj, Edit. Ideea Deșing&Print, 2013, p. 24.

⁶⁸ Vezi pe larg Immanuel Wallerstein, *Pentru a înțelege lumea...*, p. 21-25.

cercetare, sunt lansate programe și se dezvoltă o bogată publicistică în domeniu. Treptat, prin contagiune, *studiile regionale* au ajuns și în sistemele academice și educaționale și din alte țări democratice: Canada, Franța, Germania, Elveția, Italia, Belgia, Japonia și altele. Aceasta situație erodează frontierele dintre disciplinele socio-umane și favorizează interdisciplinarități, suprapuneri conceptuale și tematice, specializări și subspecializări, în fapt un *melanj științific* în care se (re)găseau geografia, economia, sociologia, politologia și istoria⁶⁹. În dezbaterile care au avut loc s-a oferit o altă conotație pentru conceptul de *dezvoltare*, fiind inclus în *teoria etapelor* și a *relației centru-periferie*. Comisia Economică pentru America Latină a Națiunilor Unite, avându-l ca mentor principal pe cunoscutul om politic și economist argentinian Raul Prebisch, a încercat să prezinte, inclusiv cu argumente istorice, disparitățile economice regionale, prin inegalitatea tranzacțiilor comerciale dintre *periferie* și *centru*, contrazicând teoria ricardiană a avantajului comparativ. Se declanșează o amplă dezbatere pe această temă și printr-un nou concept, al *dependenței*, pentru prezentarea *dezvoltării* și *subdezvoltării teritoriale* și explicarea faliei dintre regiunile/teritoriile bogate și cele sărace. Cunoscutul istoric al economiei și sociolog germano-american a dezvoltat *teoria dependenței* prin impunerea sintagmei *dezvoltarea subdezvoltării* și a explicat starea economică în care se aflau țările Lumii a Treia prin prisma realităților istorice: „Subdezvoltarea nu era, în stadiul original, o responsabilitate a țărilor subdezvoltate, ci o consecință a *capitalismului istoric*”⁷⁰. (subl.ns.)

În spațiul culturii economice europene, în 1956 apare lucrarea lui Claude Ponsard, *Économie et espace. Essai d'intégration du facteur spatial dans l'analyse économique* care este bine primită de istoricii de la „Annales”, prin recenzia semnată de Jean Gabillard⁷¹, iar în 1958 apare o nouă lucrare semnată de același autor: *Histoire des théories économiques spatiales*, recenzată de Jacques Lecaillon în *Revue économique*⁷². Cei doi recenzenți surprind cam în aceeași temeni meritul lui Claude Ponsard în tratarea problematicei spațiului economic, ca element fundamental în abordarea și înțelegerea fenomenelor economice, prezente și trecute, precum și în explicarea sistemului noțional care trebuie utilizat în cercetările de economie regională. Sunt considerate benefice deschiderile autorului spre mai multe discipline și noua abordare, prin care se urmărea spargerea monopolului gândirii economice germane în problema spațiului economic regional⁷³.

⁶⁹ Pentru *studiile regionale* sunt relevante lucrările citate de noi la notele 33-35. O abordare interesantă a istoriei cercetărilor în domeniul științelor regionale la David Boyce, *A shorth of the field of regional science*, „Regional Science”, 83, 2004, p. 31-57. O cronologie a problematicei la p. 47-57.

⁷⁰ Immanuel Wallerstein, *Pentru a înțelege lumea...*, p. 25.

⁷¹ „Annales. Économies, Sociétés, Civilisations”, année 1956, volume 11, numéro 3, p. 396-399.

⁷² „Revue économique”, volume 12, n°3, 1961. p. 522.

⁷³ Să nu uităm că lucrările lui Claude Ponsard au apărut la puțină vreme după încheierea celui de Al Doilea Război Mondial, când mai persista rivalitatea franco-germană, iar teoriile germane interbelice în domeniul spațiului erau privite încă cu multă circumspecție. Pentru mulți europeni acestea justificaseră întreaga politică expansionistă hitleristă.

Aceste opinii erau exprimate într-o perioadă când în Europa occidentală se făceau pași concreți pentru reconstrucția și relansarea economică vest-europeană. Era un proiect ambițios, care s-a desfășurat din 1945 până în zilele noastre și care a condus la actuala arhitectură a Uniunii Europene. Problema regiunilor, regionalismului și economiei regionale a fost văzută ca o cale de colaborare pentru dezvoltare prin care să se impună o nouă structură economică regională, națională și europeană. În perioada premergătoare și în timpul celui de Al Doilea Război Mondial, politica unor state cu regimuri totalitare, decupajele și revenirile teritoriale, operațiunile militare și economia de război, modificările demografice și multe altele au modificat atitudinile, politicile și realitățile regionale și regionaliste. Opțiunile în favoarea descentralizării și reconfigurării regionale postbelice au generat proiecte și programe, susținute uneori legislativ și instituțional, care au impus în spațiul public și politic vest-european ample dezbateri pe această temă. *Regionalismul endogen* sau din interiorul statelor naționale, laolaltă cu *regionalismul exogen* sau european au stimulat dezbaterile teoretice, iar componenta istorică a acestor dezbateri, prezentă mai mult ca argument pentru impunerea unor politici specifice, a fost de multe ori invocată. Astfel că (re)organizările administrativ-teritoriale din interiorul statelor naționale (Franța, Italia, Spania, Germania și altele) și regiunile transfrontaliere europene, („Euroregio”, „Confederația Rinului Superior”, „Comunitatea de Interese Alsacia de mijloc – Breisgau”, „Comunitatea de lucru a țărilor Alpine” „Asociația Camerelor de Comerț din Țările Baltice” și altele) își au suport și în evoluțiile istorice teritorial-regionale. Aceste demersuri s-au reflectat apoi în unele lucrări de istorie, istorie economică, economie regională, geografie economică, sociologie etc., care au avut în atenție preponderent sau adiacent regiunea, regionalitatea, economia regională și/sau alte componente și realități spațial-teritoriale⁷⁴.

4. *Metodologia și designul cercetării.* Succinta noastră incursiune în arealul cercetărilor privind istoria economiei regionale ne-a convins de importanța și actualitatea temei. Ne-am putut da seama și de fragilitatea abordărilor și mai ales de confuzia, care mai persistă, între abordările circumscrise *istoriei economiei regionale* și cele de *geografie istorică* și *economică regională*. Lacune sunt și în universul metodologic al subiectului. Până în prezent dispunem de lucrări generale de metodologia cercetării științifice sau axate pe metodologia cercetării istoriei,

⁷⁴ Radu Cristian Barna, *Economie regională*, p. 244-249; David Boyce, *op. cit.*, p. 31-57; Jean-Louis Guigou, *op. cit.*, p. 784-786; Marek Kotler, *The geographical-historical region: its notion, origin and factors in its development*, în Marek Kotler (ed.), *op. cit.*, p. 7-26; Fujita M., Krugman P. *The new economic geography: past, present, future*, „Regional science”, no. 83, 2004, p. 139-164; Rudolf Gräf, Ioan Lumperdean, *StEG: generator de modernitate regională (1855-1918)*, în *Relația rural-urban: ipostaze ale tradiției și modernizării*, p. 215-228; Ioan Lumperdean, *Introducere în istoria economiei de piață*, Cluj-Napoca, Edit. Presa Universitară Clujeană, 2002, p. 106-107; Andrei Roth, *Modernitate și modernizare socială*, Iași, Edit. Polirom, 2002, p. 106-110.

economiei, geografiei, sociologice etc.⁷⁵. Walter Isard, inițiatorul din 1950 al studiilor regionale, a avut excelenta idee de-a publica la scurtă vreme (1960, ediția a doua 1962), împreună cu colaboratorii săi, o lucrare privind metodele de cercetare și analiză în științele regionale⁷⁶. Credeam că o interfață între aceste demersuri și rezultatele obținute în cercetările anterioare pe tema istoriei economice regionale, poate oferi o imagine sugestivă, cu deschideri multiforme și relevante privind traseele unor astfel de abordări științifice. După opinia noastră acestea sunt⁷⁷:

4.1. *Argumentarea temei*, prin incursiuni în universul cercetărilor de istorie și economie generală, universală, europeană, națională și regional-locală. Istoria locală și regională, inclusiv sau poate în primul rând în domeniul vieții economice, *are particularitățile și ritmurile sale evolutive*, care sunt indisolubil legate de ceea ce se întâmplă în spații geografice mai apropiate sau mai îndepărtate. În argumentarea importanței temei trebuie reliefate și relațiile, conexiunile și interferențele care se nasc și există între aceste entități spațiale. Pentru că faptele economice trecute sunt suportul unor interpretări, strategii și decizii pentru prezentul și viitorul economiei trebuie menționat caracterul prospectiv și proiectiv al cercetărilor pentru spațiul economic regional. Din arsenalul unor astfel de abordări introductive nu pot să lipsească aspectele *teoretice* și *metodologice*, care au fost accesate pentru radiografierea istoriei economiei regionale. Un rol definitoriu în acest sens îl au aspectele noțional-conceptuale, propuse și utilizate în cercetare, la care trebuie să se adauge opțiunile spațio-temporale și izvoarele (edite și inedit) în analiza tematică regională.

⁷⁵ Michel Beaud, *L'art de la thèse. Comment préparer et rédiger un mémoire de master, une thèse de doctorat ou tout autre travail universitaire à l'ère du Net*, Paris, Éditions La Découverte, 2006; Iosif Marin Balog, *Este istoria economică o disciplină autonomă?, aspecte metodologice, privire retrospectivă și necesități ale prezentului*, în Radu Mârza, Laura Stanciu (coord), *Cum scriem istoria? Apelul la științe și dezvoltările metodologice contemporane*, Alba Iulia, 2003, p. 133-143; Madeleine Grawitz, *Méthodes des sciences sociales*, Paris, Edit. Dalloz, 1993; Guy Thuillier, Jean Tulard, *La méthode en histoire*, Paris, 1986; Septimiu Chelcea, *Metodologia cercetării sociologice. Metode cantitative și calitative*, București, Edit. Economică, 2007; Victor Jupp, *Dicționar al metodelor de cercetare socială*, Iași, Edit. Polirom, 2010; Ronald F. King, *Strategia cercetării. Treisprezece cursuri despre științele sociale*, Iași, Edit. Polirom, 2000; Constantin Popescu, Dumitru Ciucur, Gheorghe Răboacă, Daniela Iovan, *Metodologia cercetării științifice economice*, București, Edit. ASE, 2006; Witold Kula, *The Problems and Methods of Economic History*, 2001; Jerzy Topolski, *op. cit.*, passim.

⁷⁶ Walter Isard in association with: David F. Bramhall, Gerald A. P. Carrothers, John H. Cumberland, Leon N. Moses, Eugene W. Schooler, *Methods of Regional Analysis: an Introduction to Regional Science*, Cambridge, Massachusetts, Technology Press Books, 1962.

⁷⁷ Ne-am mai expus părerile pe această temă în textele publicate, individual sau împreună cu colegul Rudolf Grăf prin obligațiile științifice din granturile de cercetare: *Relația rural-urban în procesul modernizării Transilvaniei 1850-1914*, proiect 2405/2008, director grant prof.univ.dr. Ioan Lumperdean, și *Economie regională și dezvoltare comunitară în Transilvania, Banatul Montan și Bucovina 1800-1914*, PN-II-ID-PCE-2011-3, director grant prof.univ.dr. Rudolf Grăf.

4.2. *Configurarea ariei geografice economice regionale* prin surprinderea elementelor economice, geografice, demografice, sociale, religioase, politice, etnice etc. care asigură, *atât cât este cu putință*, statutul administrativ, politic, economic al teritoriului sau regiunii aflate în atenția cercetătorului. Afirmatia *atât cât este cu putință* nu este întâmplătoare. În îndelungata istorie a teritorialității ne întâlnim cu fluidități geografice și statutare ale multor entități geografice (sate, comune, orașe, regiuni, provincii, țări) generate de factori endogeni și exogeni. În și pentru perioada pe care cercetătorul și-o propune spre și pentru analiză, *criteriile diferențiative* sunt uneori extrem de complexe și instabile. Să exemplificăm statutul teritorial al Banatului, Bucovinei, Basarabiei sau al altor teritorii europene, care s-au aflat vremelnic, pentru un timp mai îndelungat sau mai scurt, în componența unor state sau imperii diferite. În această situație, regiunile și provinciile sunt supuse unor instrumente politice, legislative, fiscale și administrative care dezvoltă/impun activități economice care conservă sau modifică sistemele productive și comerciale, relația dintre *centru* și *periferie*. În configurarea ariei geografice regionale, unii autori optează pentru *tradiția istorică*. Aceasta *conservă* forțe sociale și economice legate de economia trecută, reprezentată de cercuri concentrice regionale limitative și inflexibile. Din multitudinea de exemple care pot fi expuse, este suficient să amintim reticența pentru modernizarea infrastructurii teritoriale, în Transilvania, prin introducerea „drumurilor de fier”⁷⁸ sau apărarea cu strășnicie a sistemului privilegiat și vetust al breslelor până în 1872⁷⁹.

Orice (re)configurare geografică antropică sau naturală generează, în interiorul sau în proximitatea ei, microregiuni și/sau subdiviziuni care pot să se afle în relații de coabitare, coexistență și colaborare. În același timp, aceste entități pot să dezvolte tensiuni și disparități economice și instituționale, dispute și concurențe locale și regionale. După și în timpul dualismului austro-ungar (1867-1918), astfel de situații sunt evidente⁸⁰. Noua arhitectură politică nu a condus la atenuarea diferențelor/disparităților față de provinciile vestice sau/și țările ereditare ale Imperiului habsburgic. Teritoriile estice au rămas relativ înapoiate, la liziera Europei centrale, fiind, așa cum spunea Fernand Braudel, în *zona economiei*

⁷⁸ Ioan Lumperdean, Rudolf Gräf, Thomas Năgler, *Economie și structuri sociale*, în *Istoria Transilvaniei*, coord. Ioan-Aurel Pop, Thomas Năgler, Magyari András, vol.III, p. 508-509 și 521-522; Ilie Popescu, *Căi ferate, transporturi clasice și moderne*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1987, p.77-92.; Marin Balog, *Dilemele modernizării. Economie și societate în Transilvania 1850-1875*, Cluj-Napoca, Edit. International Book Acces, 2007, p. 240-258.

⁷⁹ Ioan Lumperdean, Rudolf Gräf, Thomas Năgler, *op.cit.*, p. 516. Legea din 1872 a fost precedată de o serie de măsuri ale autorităților, contestate sau eludate de bresle.

⁸⁰ Ioan Lumperdean, Rudolf Gräf, *Dualismul austro-ungar: realități, disparități și asperități economice. Unele considerații*, în *Călător prin istorie. Omagiu profesorului Liviu Maior la împlinirea vârstei de 70 de ani*, coord. Ioan Aurel Pop, Ioan Bolovan, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, 2010, p. 149-166.

marginale sau *periferice*⁸¹, iar dualismul austro-ungar nu a putut să surmonteze această realitate, deși s-au făcut progrese semnificative pe tărâmul vieții economice⁸². Mai mult, cele două capitale au dezvoltat în raza lor geografică zone de activitate și influență economică regională. *Hinterland*-ul Vienei, existent încă înainte de 1867, se întindea până spre Boemia, formând cel mai puternic pol industrial al monarhiei, îndeosebi al industriei grele: siderurgie, minerit, construcții de mașini și utilaje etc. *Hinterland*-ul Budapestei s-a dezvoltat mai mult după dobândirea statutului de capitală și era circumscris zonelor periurbane și limitrofe, fiind legat de economia agrară și materiile prime oferite de aceasta. De aceea, în acest perimetru s-au dezvoltat mai mult industria utilajelor agricole, materialelor de construcții, prelucrarea lemnului, morărit și panificație⁸³, alcool, industrie textilă și alimentară etc. Reiese cu limpezime că o *regionalitate economică* evoluează în funcție de resursele naturale și umane, activitățile investiționale, politicile economice centrale și locale, piețe, artere comerciale etc. La toate acestea și, uneori, în congruență sau în afara acestora, se plasează evenimentele politice, militare și diplomatice continentale și mondiale, cu implicații teritoriale relevante. Din antichitate până în zilele noastre omenirea a trecut prin astfel de situații.

O altă problemă cu care se poate confrunta cercetătorul în incursiunile sale în istoria economiei regionale este cea legată de informațiile oferite de izvoarele istorice privind statutul de-a lungul timpului al unor regiuni, teritorii și localități. De exemplu, pentru Transilvania, dar și pentru celelalte regiuni/provincii care o completau sau erau în proximitatea sa geografică, încă din evul mediu, izvoarele sunt imprecise și păreri diverse⁸⁴. Noțiunile politice și administrative medievale nu au aceeași limpezime cu cele moderne, iar alternanța sau coabitarea unor termeni: *regat*, *țară*, *voievodat*, *principat*, *provincie*, *regiune* pentru spațiul intracarpatic s-au transmis, mai mult sau mai puțin justificat, până în perioada modernă. Totodată în interiorul acestora, s-au conturat *regiuni* și *regionalități* generate de „mersul istoriei”, de organizările și reorganizările administrativ-teritoriale, de modificările economice, sociale, militare, ecleziastice etc. a unor entități și structuri administrative, judecătorești și fiscale, locale și regionale: comitate, districte, cercuri, regimente, ținuturi, scaune etc. Ambiguități avem și pentru alte provincii și regiuni care, prin tradiția istorică sau deciziile administrative, au aparținut spațiului intracarpatic sau Banatului, Crișanei, Sătmărilor și Maramureșului, ambiguități

⁸¹ Fernand Braudel, *Timpul lumii*, vol. I, p. 39.

⁸² O analiză pertinentă a istoriografiei despre economia Imperiului austro-ungar la Iosif Marin Balog, *Dilemele modernizării. Economie și societate în Transilvania 1850-1875*, Cluj-Napoca, 2007, p. 49-56.

⁸³ Budapesta a fost în a doua jumătate a secolului al XIX-lea cel mai mare centru de morărit din Europa și al doilea din lume după St.Paul din Minneapolis. Vezi William M. Johnston, *Spiritul Vienei. O istorie intelectuală și socială 1848-1938*, Iași, Edit. Polirom, 2000, p. 362.

⁸⁴ Ioan Aurel Pop, *Din mâinile vlahilor schismatici. Românii și puterea în Regatul Ungariei (secolele XIII-XIV)*, București, Edit. Litera, 2011, p. 4-6.

difficil de depășit și tranșat. Poate fi o cale spre și pentru cunoașterea spațialității regionale opțiunea pentru unele *repere*, chiar și *convenționale*, cu condiția să fie raționale și consonante cu realitățile trecute și prezente, mai ales că în câmpul *științelor regionale* s-a operat cu astfel de jaloane⁸⁵. Ne poate oferi răspunsuri interesante, dar desigur, nu definitive și ceea ce a fost numit un *sistem și o tipologie economică regională*⁸⁶. Desigur, a stabili limitele geografice pentru o regiune economică sau alta și a încerca „clasificări arbitrare”⁸⁷ în prezentarea unor identități uniforme din punct de vedere geografic, fizic, economic și uman este dificil de realizat și cu multe semne de întrebare.

4.3. *Reconstituirea potențialului economic al regiunii*, dintr-o perioadă sau alta, prin identificarea *resurselor naturale, umane și materiale*. Prin cumulara celor trei factori putem să reconstituim *avuția regională acumulată* ca vector evolutiv al creșterii și dezvoltării economice. Reconstituirea istorică prin aplicarea unor modele și metodologii de cuantificare al *potențialului economic regional* poate să contribuie la punerea în evidență a căilor de sporire a acestei avuții și implementare de politici și activități economice cu grad sporit de eficiență și rentabilitate micro- și macroeconomică. Resursele naturale: pământul, pădurile, câmpiile, pășunile, apele, mineralele și multe altele au o poziție specială în spațiul economiilor locale și regionale. Valorificarea s-a făcut în funcție de nevoile umane, oportunitățile investiționale și disponibilitățile consumeriste. Factorii de producție și istoria unor agenți economici sunt la fel de importanți în explicarea unor evoluții și realități economice regionale. Se pot exemplifica cu potențialul tehnic și productiv al unor regiuni, devenite de referință în arhitectura economică trecută și prezentă. Este suficient să amintim firmele Bata sau Skoda din Imperiul habsburgic cu influențe hotărâtoare în Boemia, prin atragerea în orbita lor a unor unități artisanale și meșteșugărești, mici și mijlocii⁸⁸, sau firma Krupp din Essen⁸⁹ care a contribuit la dezvoltarea fără precedent a zonei Ruhr-ului. Și exemplele ar putea continua cu alte firme care au participat nemijlocit la *formarea primelor regiuni și orașe industriale moderne*, cum au fost cele din Liverpool și Manchester (Marea Britanie), Chicago și Detroit (S.U.A.) etc., orașe și regiuni care de la revoluția industrială și până astăzi sunt o prezență activă în economiile acestor țări, precum și în economia mondială⁹⁰. Putem spune că regiunea bănățeană aflată sub influența StEG-ului se încadrează în sistemul și tipologia economică regională, în acest caz *industrială*, specifică regiunilor cu o anumită omogenitate datorită activităților

⁸⁵ Radu Cristian Barna, *op.cit.*, p. 12-27; Miklós Bakk, Cosmin Marian, *Construcția regională în Europa*, în *Politicile regionale în România*, coord. Miklós Bakk, Jozsef Benedek, Iași, Edit. Polirom, 2010, p. 15-44.

⁸⁶ Benko Georges, *La science régionale*, PUF, Paris, 1998, p. 15-16.

⁸⁷ Lucien Febvre, Lionel Batalion, *op.cit.*, p. 205.

⁸⁸ Jean-Paul Bled, *Franz-Joseph*, București, Edit. Trei, 2002, p. 579

⁸⁹ William Manchester, *Armele lui Krupp*, București, Edit., Politică, 1973, p. 180-244.

⁹⁰ Ioan Lumperdean, Mihaela Salanță și Rudolf Gräf, *op.cit.*, p. 160-161.

desfășurate și conservate de-a lungul anilor. Cercetarea în domeniul istoriei economice regionale devine astfel activă și pragmatică, cu deschideri multiple spre economia socială, economia productivă, a comerțului, transporturilor și serviciilor.

4.4. *Estimarea potențialului demografic al regiunii* se situează în prelungirea celui economic. În realitate, nici nu putem face o demarcație precisă între cele două componente ale economiei. Am optat pentru această abordare metodologică în scopul individualizării resurselor umane sau a *capitalului uman* potrivit expresiei laureatului Nobel pentru economie Gary S. Becker. Capitalul uman potențează toate resursele naturale și productive și asigură prin productivitate, producție și inițiativă antreprenorială configurarea și dezvoltarea economiei regionale. În consecință, cercetările de istoria demografiei și istorie socială sunt obligatorii în abordarea traseelor economice regionale. Prin intermediul acestora se pot reconstitui fenomene socio-demografice relevante privind *relația* teritoriu-resurse naturale-resurse umane și activități economice. În perimetrul acestei relații sunt detectabile și pot fi explicate și aspectele comportamentale ale consumatorilor din spațiul cultural și educațional. Și prin astfel de abordări din câmpul istoriei economice regionale se asigură caracterul activ și pragmatic al cercetării, deoarece în funcție de numărul și dinamica populației, opțiunile consumeriste și oportunitățile educaționale, o regiune se înscrie în perimetrul unei economii regionale mai mult sau mai puțin atractive.

4.5. *Analiza din perspectivă istorică a structurii economice teritoriale* asigură reconstituirea spațială a realităților economice regionale. Introducerea căilor ferate, modernizarea rețelelor rutiere și a mijloacelor de comunicare în urma revoluției industriale a modificat structura economică teritorială a localităților, regiunilor și provinciilor de pe toate continentele. Reconfigurarea teritorială impune habitate noi, expansiunea sau regresia unor localități și regiuni, așezăminte edilitare, spații ambientale, patrimoniale, de cultură, sănătate și învățământ. Toate au putut fi puse în evidență și exploatate prin proiecte mai mult sau mai puțin viabile, mai mult sau mai puțin grevate de interese obscure și corupție. Paralelismele între realitățile teritoriale, de atunci și de astăzi, sunt evidente în cazul Stroussberg în România⁹¹ și fraudele la construirea căilor ferate din Transilvania pentru relația feroviară Oradea-Brașov⁹².

Pentru reconstituirea structurii economice teritoriale relevante, în acest sens, sunt atlasele și albumele istorice și economice, lucrările de cartografie sau hărțile care sunt în cuprinsul sau care însoțesc textele lucrărilor de istorie, istorie și geografie economică, economie etc. Uneori, aceste texte au fost și pot fi completate cu imagini și stampe de epocă. O astfel de lucrare este cea editată în 1927 de

⁹¹ Anastasie Iordache, *Sub zodia Stroussberg. Viața politică din România între 1871-1878*. București, Edit. Globus, 1991, p. 184-199.

⁹² Marin Balog, *Criza economică din 1873. Manifestarea și percepția ei în economia și societatea transilvană*, „Anuarul Institutului de Istorie «G. Barițiu» din Cluj-Napoca. Series Historica”, tom L, 2011, p. 59-61.

Camera de Comerț și Industrie din Cluj⁹³ sau cea din zilele noastre, semnată de Volker Wollmann⁹⁴. În ultima vreme astfel de reproduceri pot fi găsite pe numeroase site-uri. Un rol important în analiza structurii economice teritoriale revine și cunoașterii sistemelor și formelor de proprietate, publică, privată, funciară, industrială, bancară, individuală, asociativă, cooperatistă, urbană, rurală etc. Fiecare dintre acestea a generat activități și realități economice cu o anumită specificitate regională. Din multitudinea de exemple, la care am putea apela, am optat pentru cel legat de proprietatea asociativă din breslele meșteșugărești transilvănene care a generat între membrii asociați un anumit comportament economic regional-urban cu scopuri și interese economice, sociale, de apărare și ajutor reciproc, solidaritatea profesională, monopolul productiv și comercial, spiritul combativ și inițiativă antreprenorială.

4.6. *Centrarea cercetării pe istoria economiei sectoriale.* O regiune poate fi *mono-* sau *multi economică*. Specificitatea economică regională se poate menține un timp îndelungat, poate să dispară sau se poate modifica în funcție de evoluțiile geoeconomice și geopolitice, resursele naturale, interesele și nevoile umane. Este mai mult decât evident că relația și poziționarea unora dintre ramurile și subramurile economice s-au modificat și în plan regional, spre exemplu, o dată cu marile descoperiri geografice sau cu căderea regimurilor totalitare, nazist-fasciste sau comuniste, cu dispariția sau restrângerea unor exploatații miniere, agricole, etc.

4.7. *Continuității versus discontinuități economice regionale* se pot identifica, pentru unele entități regionale, prin inventarierea elementelor existente, conservate, dezvoltate și transformate sau adaptate, dar și a celor la care s-a renunțat, în funcție de impulsurile pieței, realitățile economice, resursele naturale și sociale etc. Nu pot să lipsească nici comparațiile economice regionale, abordările cantitative și calitative din perimetrul economiei regionale, evoluțiile ciclice și cadențele temporale braudelienne. Și aceasta cu atât mai mult cât fiecare zonă geografică, regiune sau provincie are specificitatea sa economică, socială, demografică, determinată de condițiile naturale, de climă și sol, tradiții și mentalități, pregătirea capitalului uman, interese investiționale etc.

4.8. *Surprinderea unor aspecte din viața cotidiană regională*, îndeosebi a cadrelor mentale generate de modificările economice și tehnice, cum au fost introducerea electricității, a telegrafului, telefonului, dezvoltarea rețelilor feroviare și rutiere, continuitatea, decăderea și înlocuirea unor activități economice, reorientarea dinspre economia de subzistență spre economia de piață și altele. În toate aceste situații cercetătorul istoriei economiei regionale trebuie să apeleze la informațiile oferite de alte discipline socio-umane.

4.9. *Conexiunea între politicile economice centrale și realitățile regionale.*

⁹³ Ludovic Foris (redactor economic), *Industria și bogățiile naturale din Ardeal și Banat*, Cluj, Tipografia „Cartea Românească” S. A., 1927.

⁹⁴ Volker Wollmann, *Patrimoniu preindustrial și industrial în România*, vol. I-III, Sibiu, Edit. Honterius, 2010-2012.

Analiza istoriei economiei regionale nu poate să ocolească faptele și fenomenele generate de deciziile politice naționale sau comunitare, în cazul Europei, dar nici cele venite dinspre alte instituții și organisme cu vocație universală, zonală sau regională. De-a lungul istoriei, aceste decizii au creat continuități și discontinuități în politicile și activitățile micro-, macro- și euroeconomice, politici care s-au repercutat nemijlocit în spațiile urbane și regionale. Acceptarea, eludarea sau rezistența față de acestea sunt subiecte care trebuie să intereseze, deopotrivă, pe cercetător.

4.10. *Relația economie rurală, economie urbană, economie regională.* Localitățile (sate, comune, orașe) și regiunile sunt entități teritoriale și forme de habitat, conviețuire comunitară și activitate economică. Studiile și cercetările regionale acordă o atenție sporită acestor aspecte. Pierre Vidal de La Blanche, unul dintre părinții geografiei umane, propunea încă din 1910 analiza dezvoltărilor regionale prin prisma celor urbane⁹⁵. O întreaga pleiadă de specialiști, istorici, geografi, demografi, economiști, sociologi etc. a încercat să aducă argumente *pro* sau *contra* acestei idei⁹⁶. Răspunsul nu poate fi găsit cu ușurință și la unison, dar din istoria și realitatea contemporană urbanistică aflăm rolul unor așezări urbane, generatoare de structuri regionale funcționale și atractive pentru populație, mediul natural și de afaceri, activități economice, culturale etc. Pentru analiza noastră este suficient să reamintim că în Transilvania, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, unele localități urbane: Brașov, Sibiu, Cluj, Arad, Oradea, Reșița, Timișoara, Turda, Câmpia Turzii etc., au fost *centre cu vocație și deschidere regională* și au asigurat activități și proiecte economice durabile. Din multitudinea de argumente în susținerea acestei afirmații este suficient să amintim construirea căilor ferate sau/și aducțiunile de apă, canalizare și/sau construcția primelor conducte de gaze Sărmășel – Câmpia Turzii – Turda. În același timp, legăturile dintre localități rurale și urbane au constituit, pe de-o parte, suportul spațiului intraurban sau intrarural, iar pe de altă parte legăturile dintre sat și oraș, dintre mediul rural și cel urban, într-un sistem economic regional. După cum nu trebuie pierdută din vedere toată constelația de localități care s-au apropiat și dezvoltat pe anumite solidarități economice regionale. Un model de cercetare, pentru configurarea și influența regională a unei economii urban-industriale asupra spațiului transilvan, întâlnim într-o recentă lucrare despre „Industria Sârmei” Câmpia Turzii⁹⁷.

5. *Unele concluzii.* Problemele prezentate sunt doar o *introducere* în problematica atât de complexă și complicată a economiei regionale, din punctul de vedere al trecutului și prezentului economic. Desigur, cercetările pot fi extinse și perfecționate. Am expus punctual unele probleme care s-au conturat din cercetările

⁹⁵ P. Vidal de La Blanche, *Principes de géographie humaine*, Paris, Edit. Armand Colin, 1975, p. 38.

⁹⁶ Mary E. Edwards, *op.cit.*, p. 1-17.

⁹⁷ Vasile Filip Soporan, *Destine și oțel în spațiul transilvan al perioadei interbelice*, Cluj-Napoca, Edit. Casa Cărții de Știință, 2011.

anterioare și din propriile noastre investigații. O abordare mai cuprinzătoare poate să aducă în discuție și alte aspecte legate de activitatea și funcționalitatea economiei regionale din punct de vedere economic, demografic, habitațional, educațional, ecologic etc., iar incursiunea în trecutul regional ne poate asigura înțelegerea cu mai multă ușurință a provocărilor, de astăzi și de mâine, ale civilizației și economiei spațiale, rurale, urbane și regionale⁹⁸. Considerăm că astfel de cercetări trebuie să fie realizate în echipă, pe perioade mai îndelungate de timp, în formule instituționalizate conectate și conexe cu mari centre europene și internaționale cu astfel de atribuții și preocupări. Inițierea sau dezvoltarea unor astfel de organisme românești este o obligație civică.

⁹⁸ Pe larg în lucrarea lui Mary E. Edwards, *op.cit.*, passim.